

media en tweedekans-onderwijs in costa rica

kees epskamp

Driekwart van de bevolking van Costa Rica leeft op het centrale hoogland, met een concentratie in en rond de hoofdstad San José. De bevolkingsdichtheid buiten dit gebied is vrij laag. Costaricanen genieten de hoogste levensstandaard in Centraal-Amerika, een lage inflatiegraad en een gedurige economische groei. De provincies zijn goed te bereiken. Per trein kan men alleen maar van de ene naar de andere kust. Openbaar vervoer is dus afhankelijk van buslijnen. Het land heeft daarentegen een uitstekend telefoonnetwerk, een aantal dagbladen, meerdere televisiekanalen, waarvan de oudste sinds 1960 in de lucht is.

Alhoewel de regering de algemene controle heeft over de radio-omroep, kent het democratisch stelsel in Costa Rica een grote vrijheid toe aan de nationale en plaatselijke zenders. De overheid maakt een onderscheid tussen nationale, commerciële en culturele zenders. We kunnen rustig aannemen dat nu bijna elk huishouden de beschikking heeft over of, op zijn minst, toegang heeft tot radio. In tegenstelling tot televisie is radio-ontvangst volkomen onafhankelijk van elektriciteit.

Naast het Nationaal Systeem voor Culturele Radio en Televisie (kanaal 13) bestaan er in Costa Rica over de 100 commerciële zenders, waarvan het programma bestaat uit muziek en advertenties. De Nationale Omroep in San José heeft door het bergachtige landschap een middelmatige ontvangst in de randgebieden van het land. De commerciële zenders, waarvan er al 20 gevestigd zijn in de hoofdstad, verhuren zendtijd voor educatieve programma's. Maar die huur is schrikbarend hoog.

Tevens bestaan er twee netwerken van religieus getinte zenders: een rooms-katholiek en een protestant. Deze zenders kennen een andere formule van programmeren en uitzenden dan de commerciële zenders. Naast de voor de hand liggende godsdienstige informatie hebben ze nieuwsprogramma's, beperkte of geen reclame, informatieve programma's en kinderprogramma's die de commerciële zenders ontberen. De wet staat culturele zenders (waaronder katholieke en protestantse zenders) niet toe reclames uit te zenden. Het netwerk van katholieke zenders heeft een concessie bedongen toch minimale reclame uit te zenden, met uitzondering van reclame ten behoeve van genotsmiddelen.

Verder bestaat er het netwerk van kleine zenders van het Costaricaans Instituut voor Radiofonisch Onderwijs (ICER). Alhoewel ICER gesteund wordt vanuit de r.k.-Kerk, zendt het vanuit een andere optiek uit dan het katholieke radionetwerk. ICER werkt met kleine zendertjes, bemand door vrijwilligers afkomstig uit de plaatselijke plattelandsgemeenschappen. De katholieke zenders daarentegen zijn groot en werken met betaalde professionele krachten en in een hiërarchische organisatiestructuur.

De kleine zenders van ICER zijn geen rechtspersonen. Dit is de overkoepelende organisatie ICER, de eigenaar van de apparatuur en de studio's. Maar de programmering van de kleine zenders wordt volkomen bepaald door de plaatselijke staf, die de behoeften van de bevolking in de omgeving het beste kent. Nu zijn deze kleine zenders zeker geen nieuw initiatief. Er zijn voorbeelden bekend waarin (inheemse) gemeenschappen in het verleden zelf kleine zenders hebben opgezet, waar men de inheemse taal sprak en probeerde de eigen culturele identiteit in stand te houden.

Tot slot heeft Costa Rica sinds 1976, naast haar conventionele universiteiten, er nu ook een open universiteit bij. Deze wordt eerder als aanvullend dan als een tegenhanger van de gewone universiteiten beschouwd. Deze open universiteit (UNED) heeft geen eigen zender. Het huren van zendtijd bij commerciële zenders is UNED te duur. Daarom zendt UNED uit via de Nationale zender (Radio Nacional), de universiteitsradio (van de UCR) en de kleine culturele zenders, aangesloten bij ICER.

De verschillende instellingen die zich binnen Costa Rica met educatieve radio bezighouden, hebben duidelijk verschillende doelstellingen en achtergronden, en hun activiteiten zijn gericht op zeer uiteenlopende doelgroepen. Deze differentiatie, zowel wat betreft onderwijsdoelstellingen als mediagebruik, op nationaal niveau, speelt door in hun activiteiten en aspiraties op regionaal niveau, dat wil zeggen binnen Centraal-Amerika. Juist gezien tegen de achtergrond van de neutrale positie die Costa Rica pretendeert in te nemen in deze regio, is het wellicht interessant wat nader op de aanpak, visie en doelgroepen van deze instellingen in te gaan.

DE KATHOLIEKE EN EVANGELISCHE ZENDERS

Het katholiek radionetwerk telt vijf zenders die tesamen een bereik hebben over heel Costa Rica. Radio Choroteca en Radio Santa Clara reiken zelfs tot Managua (1). Drie van de vijf zenders hebben een geschiedenis van meer dan 25 jaar achter zich. Daarom vond men het tijd worden dat de vijf zenders zich zouden verenigen om de rol van de kerk in de radio te consolideren en om op verschillende fronten samen te werken. Eén van de resultaten waar men naar streeft, is dat er gelijkvormigheid in dagelijkse programmering ontstaat. Zet je om vier uur de radio aan, dan krijg je bijvoorbeeld bij alle vijf de zenders het nieuws.

Maar de samenwerking ligt ook praktischer, zoals het uitwisselen van programma's, of het gezamenlijk betalen van onderhoudsdeskundigen en het gezamenlijk opleiden van personeel. Wat betreft de nieuwsvoorziening wordt het religieuze nieuws meestal door de zender zelf verzorgd. Het wereldlijk nieuws wordt daarentegen in samenwerking met Enlace opgesteld, een coöperatieve vereniging van journalisten die onder meer probeert op een participatieve manier op het platteland het volksnieuws te vergaren en samen te stellen. Uiteindelijk komen deze verenigde inspanningen de financiële toestand van alle vijf de zenders ten goede.

Radio Fides zendt uit vanuit San José van 's morgens 5 tot 's avonds 10. Zestig procent van haar luisteraars woont in deze stad. De resterende veertig procent woont op het platteland. Radio Fides telt een vaste staf van achttien mensen; van bewaking tot produktie. Naast deze full-time en betaalde medewerkers maakt men gebruik van de gratis aangeboden diensten van zo'n twintig professionele gast-medewerkers, die zo nu en dan een praatje voor de radio verzorgen of een interview houden.

Radio Fides verzorgt reportages over gebeurtenissen in de verschillende dorpen in haar streek, zoals een programma over de geschiedenis van een patroonheilige. De hoorspelen die over het algemeen in de avonden worden uitgezonden worden niet door de zender zelf geproduceerd, maar ontleend aan internationale omroeporganisaties zoals de Wereldomroep, Radio Vaticaanstad, Radio Zwitserland, etc. Tot slot verzorgt Radio Fides naast informatieve programma's ook educatieve programma's. Aangezien ze niet de capaciteit heeft deze zelf te produceren, heeft Fides verschillende verdragen gesloten met andere producenten. Zo zendt het het ICER-programma 'De Leraar in Huis' uit, maar ook het vraagbaakprogramma 'School voor Iedereen', dat wordt samengesteld door het Centraal Amerikaans Instituut voor Cultuur-Voorlichting (ICECU). Daarnaast worden educatieve programma's uitgezonden van het Ministerie van Landbouw of van Gezondheidszorg.

De tien tot vijftien procent protestanten in Costa Rica luistert naar hun eigen evangelische zender. De verhouding tussen maatschappelijke en godsdienstige programma's ligt hier ongeveer fifty-fifty. Bij alle zenders zijn de programmaonderdelen in de ochtend gericht op het platteland. Van half vijf tot zeven wordt er uitgezonden voor de boer die naar zijn veld vertrekt. Van zeven tot acht wordt er meer aandacht besteed aan de mensen in de stad. Van acht tot elf speciale aandacht voor moeder de vrouw. Dan van elf tot één een gemêleerd programma met korte info's over bijvoorbeeld gezondheidszorg, korte commentaren afgewisseld met nieuws en populaire instrumentale muziek. Dan volgt er een uur uitdrukkelijk gewijd aan de kerk en nog een uur aan een concert. Om drie uur gaan de boeren weer van hun land naar huis, dus verandert ook het programma. Van zes tot half acht weer een programma voor iedereen met wat christelijk nieuws, informatie over de kerk en dergelijke. Dan volgt er

een muzikaal programma. Tot slot wordt de dag afgerond met een Engels gesproken programmaonderdeel voor een streek als Limon waar de negerbevolking hoofdzakelijk Engels spreekt.

De zender Faro del Caribe, in San José, reikt niet tot Limon, maar voor het nationale bereik van het land wordt er gebruik gemaakt van repetidoras in San Carlos, Chomes, Buena Vista en Liberia. De sociale en culturele programma's van deze zender zijn over het algemeen familie-gericht. Sociale problemen zoals drugs, alcohol, prostitutie, wezenzorg en dergelijke worden gezien vanuit de optiek van de kerk. De zender doet zelf niet aan maatschappelijk opvang- en begeleidingswerk, maar verwijst wel door naar kerkelijke hulpinstanties. Het zendt duidelijke educatieve programma's over bijvoorbeeld theologie of gezondheidszorg uit.

NIET-GOUVERNEMENTELE HULPORGANISATIES ALS PRODUCENTEN

Dankzij bijdragen uit giften en buitenlandse donorfondsen voorziet het Nationaal Centrum voor Volks Actie (CENAP) de Costaricaanse volksorganisaties al zo'n negen jaar in onderwijs- en vormingsprogramma's. De filosofie achter deze hulpactiviteiten berust op oecumenische gronden. Aangezien CENAP's werk met randgroepen (jongeren, vrouwen, plattelanders) actiegericht is, ligt de organisatie nogal eens overhoop met de regering en de kerk.

De diensten die CENAP biedt, beslaan ruwweg drie terreinen: vorming van volksorganisaties en gemeenschappen door middel van cursussen en werkgroepen van enkele dagen in de weekeinden, begeleiding van culturele of sociale zelfhulpprojecten voor de duur van drie maanden tot een jaar, en tenslotte de productie van onderwijsmaterialen zoals stripverhalen, diaklankbeelden en cassettes voor zowel groepsgesprekken als voor radioprogramma's.

De onderwijs- en hulpprogramma's voor de stad zijn bestemd voor wijkverenigingen, buurtcomités voor woningverbetering, jeugdverenigingen, kleine bedrijven en coöperatieven die actie voeren voor bijvoorbeeld betere riolering, watervoorziening, openbaar vervoer, en dergelijke. Er wordt voornamelijk les gegeven in elementaire organisatiekunde, planning, analyse van de Costaricaanse economie en de gevolgen daarvan voor de eenvoudige gemeenschappen.

Op het platteland werkt CENAP met coöperatieven, boerenorganisaties en vakbonden die actie voeren voor de legalisering van de grond, of voor betere leningen of een betere zakelijke belangenverdeling. Het lesprogramma besteedt dan ook meer aandacht aan de landbouwwetgeving en het grondbezit in Costa Rica, aan agrarische productie- en organisatie-

technieken, en de analyse van de economische problemen en de gevolgen daarvan voor de plattelander.

In de training op het gebied van volkscommunicatie leert men de deelnemers hun eigen volksmedia te ontwikkelen. Alvorens tot het maken en gebruiken van diaserie's, spotprenten, poppenspel, muurkranten en radioprogramma's over te gaan, worden de cursisten op een praktische manier ingeleid in de beginselen van de communicatieleer. Men krijgt oefeningen in het kritisch leren lezen van en kijken naar boodschappen die dagelijks via de massamedia op de cursisten afkomen. Pas als men op deze manier een onderscheid heeft leren aanbrengen tussen propaganda en volkscommunicatie, gaan de leerlingen over tot het zelf produceren van lesmaterialen.

Wat betreft de radio geeft CENAP in het weekeinde cursussen in de provincie. Met eenvoudige middelen leren boeren hun eigen radioprogramma's te maken, interviews af te nemen, gebruik te maken van de plaatselijk aanwezige uitingsvormen, zoals muziek, volksverhalen en gedichten. De opnamen worden over het algemeen in eenvoudige lokaaltjes gemaakt en via plaatselijke zenders.

Net als CENAP opereert het Latijns-Amerikaanse Instituut voor de Pedagogie van de Communicatie (ILPEC) veel op het platteland. Maar wat betreft de onderwijskundige aanpak laat ILPEC zich volkomen leiden door de ideeën over Totale Taal zoals die zijn ontwikkeld door de in Spanje geboren Francisco Gutierrez. Aanvankelijk hadden zijn ideeën voornamelijk betrekking op communicatie in het formele en schoolse onderwijssysteem. Ze zijn eerst in Spanje en later in Latijns-Amerika uitgetoetst en toegepast. Sinds enkele jaren heeft ILPEC zijn methodologie en activiteiten vertaald naar een meer participatieve communicatie zoals die wordt toegepast in vormingswerk en volwassenenonderwijs. Daarmee deed ILPEC zijn intrede in het niet-formeel onderwijs.

In 1975 begon ILPEC in de provincie Talamanca met volksonderwijs. Dit leidde tot de formulering van een proefproject 'Sociaal Productief Onderwijs'. In 1980 kreeg ILPEC de gelegenheid de resultaten uit de eerste onderzoeksfase te toetsen aan ervaringen op het gebied van volksonderwijs in Nicaragua, Panamá, Colombia, Venezuela en de Dominicaanse Republiek. Maar ook binnen Costa Rica stimuleerde het Ministerie van Openbaar Onderwijs (MEP) de uitwerking van ILPEC's participatieve benadering in groeps- en gemeenschapsonderwijs voor een aantal provinciale educatieve centra.

UNESCO toonde voornamelijk belangstelling voor de samenstelling van leerpakketten waarin de basisprincipes van de Pedagogiek van de Communicatie uiteengezet werden. Net als in de cursus 'volkscommunicatie' van CENAP bestaat een deel van zo'n leerpakket uit het kritisch leren kijken naar visuele communicatiemiddelen. Op dat gebied wordt er dan ook samengewerkt met de Universiteit van Costa Rica en met het Latijns-Amerikaans Instituut voor Educatieve Communicatie (ILCE; Mexico) en

met het Regionaal Centrum voor Functioneel Onderwijs in Latijns-Amerika (CREFAL; Mexico), en het RNTC- project voor training in educatieve communicatie.

Gestimuleerd vanuit UNESCO buigt ILPEC zich nu over plannen om zijn methodologie van de Totale Taal ook uit te werken voor afstands-onderwijs middels de radio. Op deze manier probeert men op den duur maatschappelijk geïsoleerde groepen, die geen toegang hebben tot het formeel onderwijs, te steunen in hun eigen vorming en ontwikkeling.

In tegenstelling tot CENAP en ILPEC beschikt het Centraal-Amerikaans Instituut voor Cultuur-Voorlichting (ICECU) over eigen studioruimten en opnameapparatuur voor het produceren van sociale en culturele radio-programma's. Het ICECU is een niet-gouvernementele instelling, gesubsidieerd vanuit particuliere schenkingen en fondsen, die zich gespecialiseerd heeft in het maken van 'vraagbaak'-programma's. Vragen van boeren uit heel Centraal-Amerika, van Mexico tot Panama, worden per brief of over de radio beantwoord.

In de 20 jaar van haar bestaan heeft ICECU een soort vaste cliëntèle opgebouwd. Stel je voor: een vrouw in het noorden van Costa Rica begon zo'n tien jaar geleden met het schrijven van brieven aan ICECU. Nu ze te oud is om te schrijven, heeft haar dochter dit van haar overgenomen. Vandaar dat de toon in de briefwisseling, maar ook over de radio vaak familiair is. Niet alleen helpen dochters hun moeder in het schrijven van brieven, maar, gezien het hoge percentage analfabetisme op het platteland, helpen ook burens elkaar om brieven aan ICECU op te stellen.

De vragen variëren van recepten, ziekten, landbouw tot politiek en religie. De brieven zijn uiteraard vertrouwelijk. Vragen die te delicaat zijn, zoals bijvoorbeeld over seksualiteit of politiek, worden schriftelijk beantwoord. Het zijn vooral vragen omtrent politiek uit El Salvador of uit Guatemala, die voor de ICECU-stafmedewerkers moeilijk te beantwoorden zijn. Meer algemene vragen worden over de radio beantwoord en indien gewenst van advies voorzien. Voor dit werk beschikt ICECU over zo'n veertig vaste medewerkers. Daarnaast maakt men gebruik van professioneel geschoolde mensen om de uiteenlopende specialistische vragen te beantwoorden.

Tweemaal daags worden de vraagbaak-programma's van een half uur via tachtig zenders over heel Midden-Amerika op vaste tijden uitgezonden. Tweemaal per week wijdt ICECU een programma aan een speciaal thema. Dit kan van alles zijn, zolang het geen politiek of godsdienst betreft. ICECU beschikt zelf niet over een zender, vandaar dat ze verplicht is zendtijd te huren bij commerciële zenders en ze zendt ook uit op culturele en overheidszenders.

Ook UPA-Nationaal richt zich net als CENAP, ILPEC en ICECU op de vorming van marginale groeperingen op het platteland. UPA-nationaal is een niet-commerciële en autonome organisatie die zonder politieke, religieuze of gouvernementele banden vanaf 1981 zich heeft ingezet om de

belangen van kleine en middelgrote boeren en veetelers en landloze pachters te behartigen en hun landbouwproblemen op te lossen. UPA-nationaal maakt zich met name sterk voor het verkrijgen van krediet en leningen, voor technische assistentie, voor agrarische marketing, voor belastingverlaging, voor het verzekeren van oogsten, voor wets hervormingen betreffende de landbouw, en voor een herschikking van landbezit. Om die redenen zoekt de organisatie telkens weer een dialoog met de regering.

UPA-Nationaal telt 11.000 leden, die plaatselijk en per streek een eigen uitvoerend comité hebben. Vanuit het hoofdsecretariaat biedt men deze leden onder andere training. Aangezien reizen in Costa Rica veel tijd kost, denkt UPA-Nationaal hoe langer hoe meer aan een cursusaanbod via de radio. In 1983 lanceerde men het Radio Trainings Project voor de Regionale Zones van UPA-Nationaal, met als doel de communicatie en informatiespreiding tussen leden van UPA-Nationaal te verbeteren, door ledengroepen te trainen in het uitwerken van radioprogramma's. De rationale achter deze doelstelling is dat radio het enige medium is om binnen een snelgroeiend ledental een efficiënte communicatie op te zetten.

Vanwege de regionale werking van de organisatie wil men dat de boeren zelf de programma's leren maken die van belang zijn voor hun eigen streek en uitgezonden worden via plaatselijke zenders. Op eigen kracht en kosten heeft men dit reeds met succes uitgetoetst in de zone van Cartago. Tien boeren kregen een training in het opzetten van een informatief agrarisch programma in een plaatselijke zender. Het resultaat was naar tevredenheid, maar voor een volledige impact zou het trainingsprogramma voor nog tien regio's uitgebreid moeten worden. Hierbij wil men gebruik maken van de reeds bestaande kleine culturele zenders, zoals die onder andere door het Costaricaans Instituut voor Radiofonisch Onderwijs (ICER) worden opgezet.

Op die manier zou in wekelijkse programma's van een half uur of een uur informatie, cultuur, onderwijs en landbouwvoorlichting gegeven kunnen worden aan boeren in de streek. Iedere regio dient dan wel volgens UPA-nationaal zorg te dragen voor de onkosten die het huren van zendtijd met zich meebrengt.

TWEEDEKANS BASISONDERWIJS VIA DE RADIO

Vanaf 1974 heeft ICER zich ingezet voor de bevordering van volwassenenonderwijs via de radio. Het systeem dat ICER hiervoor ontwikkeld heeft, heet 'De Leraar in Huis', en is gericht op volwassenen die op de één of andere manier hun algemeen basisonderwijs niet hebben kunnen afmaken. Of het nu gaat om landarbeiders of kleine boeren op het platteland of om fabrieksarbeiders of huishoudelijk personeel in de stad, de studenten van ICER zijn de kanslozen die proberen via deze cursussen hun maat-

schappelijke, economische en culturele omstandigheden te verbeteren.

ICER is een niet-gouvernementele organisatie (NGO) die volgens Cabezas (1985:112) vanuit een cultureel verdrag tussen de regeringen van Liechtenstein en Costa Rica in 1973 werd opgericht. Vanwege dit verdrag heeft ICER sterke banden met de Algemene Directie Volwasseneneducatie van het Ministerie van Openbaar Onderwijs (MEP). ICER stelt zich ten doel: (1) aan volwassenen die om welke reden dan ook niet gebruik kunnen maken van het vigerende schoolonderwijs, de gelegenheid te bieden de drie cycli van het Algemeen Basisonderwijs te volgen; (2) de Costa Ricaanse bevolking in de uithoeken van het land te voorzien in een zodanige communicatie en een stimulans die hun eigenwaarde, gebruiken en tradities door middel van kleine plaatselijke radiostations sterkt.

ICER heeft geen eigen nationale zender, omdat men technisch gesproken in een bergachtig land als Costa Rica niet alle streken met één zender kan bereiken. Een netwerk van kleine zenders sluit daarom veel meer aan bij het beleid van ICER en de partijpolitiek van Costa Rica. Haar programma's worden uitgezonden middels gehuurde zendtijd bij commerciële zenders of culturele zenders.

Het systeem van afstandsonderwijs is gebaseerd op het systeem ECCA, gebruikt op de Canarische eilanden. Drie elementen staan in deze aanpak centraal: schriftelijk materiaal, persoonlijke begeleiding en radioprogramma's. Daar waar studenten niet de kans hebben om programma's te beluisteren, moet het schriftelijk materiaal voldoende zijn om het onderwijs te voleindigen.

De eerste jaren telde het instituut tussen de 400 en 800 studenten per semester. Na enkele jaren werd het systeem verbeterd en na toevoeging van een alfabetisatiecursus nam het aantal studenten gestadig toe en het aantal voortijdige cursusverlaters af. Hierdoor won ICER aan vertrouwen bij het Ministerie, en kreeg het een rol in het Nationale Alfabetisatie- en Basisonderwijsplan. De onderwijzers die de didactische materialen produceren, worden door het Ministerie van Onderwijs betaald. Ook de begeleiders die een minimum aantal studenten begeleiden, ontvangen 30% salaris extra. De begeleiders bestaan voornamelijk uit onderwijzers uit het formele dagonderwijs. In 1980 kreeg de instelling de bevoegdheid om naast algemeen basisonderwijs ook de eerste drie jaar middelbaar onderwijs in haar leerpakket op te nemen.

Het Costaricaans basisonderwijs kent namelijk drie cycli. Cyclus één en twee komen overeen met het lager onderwijs. Cyclus drie bestaat uit drie jaar voorbereidend middelbaar onderwijs. Om in het programma 'De Leraar in Huis' niet expliciet van 'klassen' te spreken heeft men de leerjaren met indiaanse woorden aangeduid. Als een student zich aanmeldt, wordt er door ICER een taal- en rekenvaardigheidstoets afgenomen. Op basis daarvan wordt de student op zijn niveau in een leerjaar ingedeeld.

In het programma 'De Leraar in Huis' staat het schriftelijk materiaal

uiteindelijk centraal. De radioprogramma's dienen als projectie van het geschreven materiaal om de nieuwe kennis op een wat menselijker manier aan de student te presenteren, en om de student door regelmatige uitzendingen, een soort leerritme mee te geven. Tenslotte dient de plaatselijke of regionale begeleider de student bij te staan bij onoverkomelijke moeilijkheden en hem op het juiste spoor van zijn leerroute te houden. Afstands-onderwijs betekent een minimum aan contact tussen student en docent. Daarom liggen de verantwoordelijkheden van de begeleider anders. Aangezien de volwassen student gezien wordt als de protagonist van zijn eigen leerproces, dient de begeleider de student voornamelijk in zijn zelfstandig leerproces te ondersteunen.

Aangezien het gebruik van de radio als leermiddel slechts voor een deel van de studenten was weggelegd, terwijl het merendeel van de studenten zich tevreden diende te stellen met het schriftelijke materiaal en de groepsbegeleiders, ontstond langzaam het idee van het 'Project van Kleine Zenders'. Er was voordien (1979/1981) al met succes geëxperimenteerd met een kleine culturele zender voor de inheemse gemeenschap in de vallei van Talamanca. De kosten hiervan bleken laag, de technische obstakels nihil en het resultaat hoog. Wilde men dit experiment doorvoeren voor heel Costa Rica, dan zou het draaien om het opzetten van zo'n 28 kleine culturele zenders.

In navolging van de wet dienden de zenders strikt cultureel te zijn, mochten geen inkomsten zoeken uit reclame en de verhuur van zendtijd, en dienden educatieve en informatieve programma's uit te zenden voor de luisteraars. Dit om het verschil tussen culturele en commerciële zenders scherp te stellen. Bovendien dienden deze zenders de minst bedeeden in de samenleving tot actieve deelname op cultureel en maatschappelijk gebied te bevorderen. Alleen op deze manier konden de zenders bijdragen tot de plaatselijke ontwikkeling.

Om de plaatselijke bevolking het gevoel te geven dat het écht om hun eigen zender draait, moeten deze culturele zendertjes dan ook wel administratief, juridisch en technisch autonoom zijn. Vandaar dat uit de plaatselijk aanwezige culturele en maatschappelijke instellingen afvaardigingen gevraagd worden om in de beheercommissie van de zender plaats te nemen. Op deze manier vormde zich uit al deze kleine zenders een Nationale Federatie van Kleine Culturele Radiostations, die onder de verantwoordelijkheid valt van ICER, maar tevens voor NGO's als ICECU, onderwijsinstellingen als UNED, maar ook voor ministeries uitzond. OFIPLAN bepaalde de locaties voor de 28 zenders in de vijf regio's van het land en bepaalde tevens de 19 zenders die prioriteit genoten. Eind jaren tachtig functioneerden twaalf zenders en werd er gewerkt aan de financiering en installatie van 4 tot 5 zenders meer.

In de keuze van het plaatsen van de zendinstallaties is met de toevoer van elektriciteit rekening gehouden. Voor het uitzenden van educatieve pro-

gramma's zijn de stations afhankelijk van gespecialiseerde instellingen zoals ICER, ICECU, UNED en de Ministeries. De plaatselijke zenders zijn verplicht educatieve en informatieve programma's uit te zenden, plaatselijk nieuws, plaatselijke commentaren en evenementen, vraaggesprekken, rondetafelgesprekken en muziek. De Federatie dient voor kwaliteitsbewaking, training en technische diensten te verzekeren.

Training is onder andere vereist op het gebied van onderhoud. Dit zal niet echt een probleem opleveren, omdat alle zenders dezelfde installatie krijgen. Training wat betreft de redactie van programma's, de organisatie en administratie van de zender moet ICER volgens het projectplan verwezenlijken met hulp van buiten.

TWEEDEKANS HOGER ONDERWIJS VIA VIDEO EN TV

De Open Universiteit (Universidad Estatal a Distancia; UNED) van Costa Rica is een autonome en openbare hoger onderwijsinstelling die, vanaf 1978, in het kader van de nationale ontwikkeling hogere beroepsopleidingen op universitair niveau verzorgt, die in de ogen van de regering prioriteit verdienen. Iedereen met een middelbaar schooldiploma mag zich inschrijven. Voor de financieel minder draagkrachtigen bestaat er een beurzensysteem. Als overheidsinstelling ontvangt UNED fondsen van de overheid. Naast cursusgeld van de studenten ontvangt men extra-budgettaire fondsen voor het uitvoeren van opdrachten, zoals voor de Organisatie van Amerikaanse Staten (OAS), UNICEF, het Ministerie en het Amerikaans Agentschap voor Internationale Ontwikkeling (AID). De voornaamste doelstellingen van UNED zijn:

1. die bevolkingsgroepen die omwille van economische of geografische omstandigheden, of werk- of familieomstandigheden geen toegang hebben tot de conventionele universiteiten, bij te staan in hun verdere academische opleiding;
2. de onderwijsmethoden zodanig te verbeteren dat de verantwoordelijkheid van de student gestimuleerd raakt zelfwerkzaam zijn studie op een acceptabel academisch niveau te volbrengen;
3. beroepsgetrainde mensen, waaraan de nationale ontwikkeling van Costa Rica dringend behoefte heeft, op de praktijk voor te bereiden;
4. gerichte bijscholingscursussen te verzorgen voor diegenen die reeds werkzaam zijn in een specifiek beroep of vakgebied;
5. onderzoek te doen naar het belang van cultuurspreiding via de collectieve massamedia die Costa Rica tot haar beschikking heeft.

Om deze doelstellingen te realiseren is UNED verplicht haar eigen leer-methoden en leermaterialen te ontwikkelen. Voor wat betreft de audiovisuele lesmaterialen heeft UNED haar afdeling AUDI, die zich bezighoudt met het ontwikkelen, ontwerpen van audiovisuele leermiddelen. In haar aanpak gaat AUDI er van uit dat leermiddelen waarin de relatie docent/leerling het minst merkbaar is, het meest effectief is. Vandaar dat men geen radio-, video- of tv-programma's maakt op basis van het klas-model, waarbij de docent tegenover leerlingen staat.

De educatieve televisieprogramma's hebben eerder de formule van een documentaire dan van een voor de klas gehanteerde camera. Deze vorm is niet alleen interessant voor de student, maar is ook voor de gewone kijker een boeiende en leerzame ervaring. Per slot van rekening kunnen er tussen de gewone kijkers ook potentiële UNEDs-studenten zitten, die door deze programma's tot verdere studie gemotiveerd kunnen raken.

Naast televisieprogramma's ontwikkelt AUDI ook teksten, leergidsen, leerboeken, boekenlijsten, radioprogramma's, cassettes, diaklankbeelden en dergelijke. Deze combinatie aan materiaal, samen met de telefoon-gesprekken en persoonlijke begeleiding, vormt de samenstelling voor een leerpakket dat een multimediale operationalisering vormt van de zogenaamde 'didactische eenheid' die voor iedere cursus ontworpen wordt. Dit hele pakket moet de student in zijn individuele leerroute ondersteunen.

Hoe gaat dit productieproces nu in zijn werk? De verschillende academische afdelingen van de Open Universiteit laten jaarlijks weten aan AUDI welk materiaal ze nodig denken te hebben. Als over het cursusaanbod overeenstemming is bereikt, dan wordt het ontwerp van de 'didactische eenheid' geleverd en een concept-draaiboek voor de benodigde audio-visuele lesmaterialen. Dit is voorzien van een motivatie over de vertaling van de inhoud van het lespakket naar de leergroep en naar het gekozen medium.

Dan volgt een semiotische vertaling waarbij de verbale en academische informatie wordt omgezet in beelden, bewegingen, geluidseffecten, muziek en begeleidende stem. Bij tv zoekt men bijvoorbeeld naar een specifieke televisietaal: een 'verhalend verloop' in plaats van een 'verbaal argument'. Het draaiboek gaat dan terug naar de vakdeskundige. Als die zijn goedkeuring geeft, begint men met opnamen en montage. Voor dat het uitgezonden en verspreid wordt, toetst men het nog eenmaal aan de vakdeskundigen en aan een steekproef van gebruikers.

We hebben hier dus niet te maken met audiovisueel materiaal dat alleen maar de keuze van de docent weerspiegelt, of uitsluitend cultureel amusement vormt voor de student, of een concessie is aan het modern gebruik van geavanceerde technologie in het onderwijs, maar met een weloverwogen keuze en een geïntegreerd gebruik van media die de formule van open onderwijs met zich meebrengt.

De programma's worden van 6 tot 8 uur 's ochtends en om 5 uur 's avonds uitgezonden. De student ziet of hoort het programma via de media en kan dit nogmaals zien of horen in het dichtbijzijnde Academisch Centrum of Studiecentrum. In deze centra kan men ook een beroep doen op individuele of groepsbegeleiding. Men kan er samenwerken met medestudenten uit hetzelfde vakgebied. Men kan er gratis telefoneren met consultants van UNED in het hoofdgebouw in San José. Tot slot heeft men in deze centra de beschikking over een bescheiden bibliotheek.

De duur van een academisch jaar is twee semesters. Het eerste begint in maart en duurt tot juli en het tweede van augustus tot november. Men werkt met een 'credit-point'-systeem. Dus het is aan de student of hij de cursus binnen de gestelde tijdsperiode afrondt. Er wordt tenslotte geëvalueerd aan de hand van praktische opdrachten en geschreven examens. De basiscyclus (propaedeuse) die iedereen dient af te leggen alvorens zijn kandidaats te doen, bestaat uit vier verplichte basisvakken: Spaans, wiskunde, geschiedenis en natuurwetenschappen. Het kandidaats is praktisch en over het algemeen gericht op administratieve of onderwijskundige vakken. Gezondheidszorg is duidelijk een nieuwe studierichting die langzaam op gang komt. Om iets meer inzicht te geven in de spreiding van UNED-studenten over het land, volgt hieronder een overzichtje van de percentages studenten per provincie, ingeschreven in het tweede semester van 1983.

San José	39,0 %
Alajuela	19,8 %
Cartago	8,9 %
Heredia	6,3 %
Guanacaste	10,4 %
Puntarenas	9,3 %
Limon	5,7 %
Rondreizend	0,4 %
Geen respons	0,8 %
	100,0 %

UNED zet zich ook in voor de algemene ontwikkeling van het land, zoals bijvoorbeeld op het gebied van 'milieukunde' en geografie. In het kader van dit project, en met steun van OAS, MEP en het Panamerikaans Instituut voor Geografie en Geschiedenis (IPGH) wordt een serie programma's ontwikkeld waarin de geografische ontwikkeling van het land op een gepopulariseerde manier gepresenteerd wordt. In opdracht van het Ministerie voor Gezondheidszorg wordt het programma 'De Arts in Huis' gerealiseerd. In samenwerking met UNICEF ontwikkelt UNED een serie over 'Moeder en Kind Hulp', en in samenwerking met het Ministerie voor Veiligheid een serie over drugsgebruik en jeugdmisdrijven.

SLOTOPMERKINGEN

De verschillende media- en onderwijsinstellingen in Costa Rica hebben duidelijk verschillende doelstellingen, achtergronden en activiteiten, gericht op uiteenlopende doelgroepen, die soms overlappen. Er is tevens een groeiende profilering in takenpakketten waarneembaar als we naar de verschillende ontwikkelingen kijken. ICER richt zich bijvoorbeeld hoe langer hoe meer op de plaatselijke en autonome culturele zenders, terwijl UNED zich hoe langer hoe meer als televisieproducent en videospecialist ontwikkelt. Daarbij komt nog dat UNED stilzwijgend de grootste uitgever van academische boeken en leermaterialen in Costa Rica wordt. In media-gebruik raken ICER en UNED dus hoe langer hoe meer van elkaar verwijderd, maar wat betreft educatieve doelstellingen sluiten ze, in de lijn van het overheidsbeleid, prachtig op elkaar aan. ICER biedt via een vorm van 'tweedekans-onderwijs' de mogelijkheid te leren lezen en schrijven, lager onderwijs te halen, en de eerste drie voorbereidende jaren middelbaar onderwijs te volgen. UNED laat deze leerlingen hun middelbare studies afmaken en biedt dan de gelegenheid om een universitaire studie te volgen.

Betrokken Instellingen	Mediagebruik	Onderwijssoort	Onderwijsniveau	Netwerk
UNED	Tv Radio	Formeel Onderwijs	Universiteit en Middelbaar Onderwijs	Netwerk van academische studiecentra
ICER	Radio		Basisonderwijs en 1ste drie jaar Middelbaar Onderwijs	Netwerk van kleine zenders
UPA-Nacional ILPEC CENAP	Radio	Niet Formeel Onderwijs	Volwassenen-educatie en vorming	Netwerk van NGO's
Katholieke en evangelische stations	Radio		Vorming	Netwerk van r.k. en evangelische stations

De vormingsgerichte NGO's die zelf niet de beschikking hebben over studio's en zendapparatuur, maken gebruik van de medianetwerkjes van katholieke, evangelische of culturele zenders (ICER). Dit is niet alleen gunstig voor de NGO's, maar ook voor deze kleine zenders, die hierdoor niet verplicht worden voortdurend hun eigen educatieve en informatieve programma's samen te stellen. Series worden aangeleverd zonder dat de zenders hun autonomie en hun plaatselijke karakter hoeven te verliezen. Een nauwe samenwerking tussen plaatselijke zender en gemeenschap blijft mogelijk. De microfoon blijft onder de mensen, waardoor bijvoorbeeld 'De Stem van Talamanca' een radiostation in handen van de indianen blijft. Op deze manier raakt horizontale en verticale communicatie hoe langer hoe meer vervlochten.

Ondanks dat de activiteiten de basis ten goede komen en plaatselijk van aard zijn, hebben zowel ICER als UNED een zekere aspiratie om regionaal te gaan werken. ILPEC is al een internationaal geïntereerde organisatie; ICECU is speciaal in het leven geroepen voor de regio Centraal-Amerika. Eén van de initiatieven van UNED om regionaal betekenis te krijgen is haar cursus 'educatieve radio', die zij in 1983 voor universitaire docenten uit heel Centraal-Amerika organiseerde. ICER ontwikkelt zich op dit moment tot een regionaal trainings- en documentatiecentrum voor volwassenen- en afstandsonderwijs. Daarnaast steunt het zusterorganisaties in Guatemala en Honduras in begeleiding, training en advisering.

NOOT

- (1) Maar ook Nicaragua zelf heeft een uitstekend netwerk van kleine volkszenders (radiostations). Zie voor een uitgebreide beschrijving van de activiteiten van de Corporación de Radiodifusión del Pueblo (CORADEP) het artikel van Robert White dat onder de titel 'Radio participativa en Nicaragua' verscheen in het blad Chasqui (1989), 32 : 46-50.

LITERATUURLIJST

- Cabezas, A. (1985), The Instituto Costarricense de Educación Radiofónica (ICER), *Gazette*, 35:109-121.
- Coemans, K. en van der Geest, G.J. (1990), *El aire para todos; una investigación participativa en tres pequeñas emisoras culturales de Costa Rica*. San José, Universidad Católica de Nijmegen.
- de Boode, M. en van der Schaaf, A. (1989), *La Ama de Casa estudiando; la relación entre "El Maestro en Casa" del ICER y las actividades diarias y expectativas de la mujer rural*. San José.

- Epskamp, C.P. en Thybergin, A.(1984), *Impact-study Costa Rica ten behoeve van de eindexamen van het RNTC/CIESPAL project 'Training Trainers for Mass Communication and Participatory Communication in Latin America'*. Den Haag, CESO.
- Escocet, M.A. (1980), *Tendencias de la Educación Superior a Distancia*. San José, UNED.
- Gonzaga Motta, L. (1982) Costa Rica: seis años después, *Chasqui*, 3.
- Gutiérrez, F. (1975) *Pedagogía de la comunicación*. Buenos Aires, Editorial Humanitas.
- Oltheten, T. en Martínez, M. (1989), *Informe de la misión de mediano plazo del proyecto de comunicación aplicada a la educación y el desarrollo rural en América Latina, principalmente en América central y el Caribe (IOP/COSTA RICA/RNTC)*. San José de Costa Rica, CESO/DGIS/DLA/MA.
- Rodrigo Pierri, A.M. (1982), Los medios audiovisuales en la enseñanza a distancia; un modelo operativo; AUDI-UNED in *Consultoría en educación a distancia: fundamentos metodológicos*. San José, UNED.
- Rumble, G. en Borden, G.A. (1983), Meeting educational needs in Costa Rica: The role of the distance teaching 'Universidad Estatal a Distancia', *International Review of Education*, 29 (4).
- Tulio Araya, M. (1983), Proyecto de las pequeñas emisoras culturales en Costa Rica, *ALER informa*, 11 (8).
- Villegas Grijalba, J.J. (1989), Síntesis diacrónica del sistema tutorial de la Universidad Estatal a Distancia de Costa Rica, *La Educación*, 33 (3) : 39-55.